

САНГА ОПОХ

Хары дойдулар пролетарийдара, холбохунг!

ХАМГАТ
ОМ АЛТЫННЫ
НУУТТЭН ТАХСАР

ССКП ЧУРАПЧЫТААБЫ РАЙКОМУН УОННА НАРОДНАЙ
ДЕПУТАТТАР ОРОЙУОННААБЫ СОВЕТТАРЫН ОРГАНА

№ 116 (6096)

1984 сый. Балабан ыйын 27 күнэ
ЧЭППИЭР

Сыаната
2 харчы.

УРАТЫ ЭППИЭТТЭЭХ КЫСТЫК

Сүөһү кыстыга сара-
Сыахтарга кыры, маньык
хотонорго киллэриллибитэ
бу күнүргэ субан сүөһүнү
булараллар.

Эрдэтэн бөлөмнөмэтэх
сүөһүнү хотонго туруоруу-
турданыы табыста. Күн-
нүрүттэн оройуон террито-
рияа өтүгэр хаар түспүтүн
сүөһүнү абатын күнүктү-
рүтүгэр киллэрини үгүс
кылыбакка турар. Оттон
кылыбакка кылыбакка турар.
Сүбүрүускай аатынан, Кара
аатынан совхозтарга үтү мама
кылыбакка кылыбакка турар.
Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар. Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар.

Бу күнүктү хас-саарбах
күрүтүгэр-харайытыга,
кылыбакка кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар. Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар.

Ити үлэ киллэриллиэхтөөх
хотонго сүөһүнү абатын күнүктү-
рүтүгэр киллэрини үгүс
кылыбакка кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар. Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар.

Ити үлэ киллэриллиэхтөөх
хотонго сүөһүнү абатын күнүктү-
рүтүгэр киллэрини үгүс
кылыбакка кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар. Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар.

Ити үлэ киллэриллиэхтөөх
хотонго сүөһүнү абатын күнүктү-
рүтүгэр киллэрини үгүс
кылыбакка кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар. Оттон кылыбакка кылыбакка
турар. Сүбүрүускай аатынан,
Кара аатынан совхозтарга үтү
мама кылыбакка кылыбакка
турар.

мээккэтэ абыах. Ол эрээри аһылык
хас биридди килограммын кытаанахтык
учуоттаахха уонна кичээлээхтик
ороскуоттаахха эрэ кыстыгы этэнгэ
туоруур кыахтаахпыт. Ити сылгы ха-
һыта мөлөбүтүнэн аһыа быһаарыллар.
Сорук дьыккэ: кыстык бастакы күн-
нүрүттэн аһылык бары көрүнгүрө ха-
һааһытаабыр да кичээлээхтик, толору
көдүүстээхтик ороскуоттаннаахтар,
бу дьымалаа ферма ахсын
күнүктэ чуолкай учуот уонна кытаа-
нах контуруол олохтонуохтаах, бири-
гэдьиндэртэн, фуражирдартан көрдө-
бүл күүһүрдүлүөхтөөх. Бу күнүргэ
кэбиннилээх өттөрү сүөһү сиз эрэрин
туһунан үгүс сирдэртэн сигналлар
кириллэр. Маны тутта көрөн, дьымала
ылан иһиэххэ.

Сүөһүгэ аһылыгы үчүгэйдик бөлөм-
нээн, сылытан сизин элбэби быһаа-
рар. Дьэ ол иһин хас хотон ахсын
кормокухна быһаарыа суох үлэлэти-
лиэхтөөх. эһин аһылыгы огорооччу-
ларга көмө уонна контуруол күнүктэ
олохтонуохтаах.

Кыстык дымлатын, тигээт, сүөсү-
һүттэр, туһааннаах специалисттар бы-
һаараллар. Бары фермалары наада
булар ахсааннаах, сөптөөх рабочай
кадрдарынан хааччыйымын—партийнай
төриэтээр, хаһаайыстыбаннай сала-
ааччылар утадытыллыбат соруктара.
Сорох фермаларга билигин даһаны
маньыксыттар тийибэттэр, үгүс сир-
дэргэ субан сүөһүнү көрөөччүлэр сизэ
сүүмэрдэнэ илһиттэр. Маны субу күн-
нүргэ быһаара охсуохха. Ураты бол-
омтону ыраах учаастактарга кыс-
тык сүөсүһүттэри сүүмэрдэһингэ
ууруохха.

Быйылгы кыстык ордук уратылаах
уонна эппиэттээх. Сүөһүнү хайдах ту-
руктаах кыстатарбытыттан төһө элбэх
үүтү, эти ыларбытыттан бу эрэ сылы
буолбакка, иһилетканы бүтүннүтүн
хайдах түмүктүүрбүт быһаарыллыада.
Партийнай, профсоюзнай уонна ком-
сомольскай төриэтээр фермалар кол-
лективтарыгар, сүөсүһүттэр ортолору-
гар политическай-интер үлэни ха-
һааһытаабыр да ордук көрдөбүлээх-
тик туруорар. Улуу Кыайы 40 сы-
лын достойнайдык көрсөр иһин дьы-
кык көхтөөх, күрэхтээх социалисти-
ческай куоталаһымын төһүтэр эбэ-
һинэстээхтэр. Онуоха үчүгэй төрүтү-
нэн «Мындараайы» совхоз коллективин
ыһырыта, билигин бастык коллек-
тивтарбыт, бириддиһэн маяктарбыт
үтүө холобурдара буолуохтаахтар.

Субу тийээн кэлбит уратылаах, ор-
дук эппиэттээх сүөһү кыстыгы бары
өтүнэн тэрээһиннээхтик атаарымын,
сүөһүттэн аһы-уоту ылымын уонна
совотуонкааһымын салгымы улаатын-
наабын—билигин барыбыт, хас бири-
динбит улахан суолталаах соруктут.
Бу дьымалаа совхозтары шэфтээр
коллективтар, общественность бүтүү-
нэ активнайдык кыттаахтар, хас
биридди предприятие, учреждение
уонна төриэтэ чопчу былаан оготон
быһаччы эбэһээталиһиһэ ылынан үлэ
лиэхтөөх.

Сүөһү кыстыга—ударнай үлэ фронна.

Улуу Кыайы 40 сылын көрсө

9-с ударнай нэ-
диэлэ (балабан
ыйын 27—алтын-
ны 3 күннэрэ)
Болгарияны бос-
холоһун 40 сы-
лыгар анаар.

КӨХТӨӨХТҮК ҮЛЭЛЭЭН

Органической уобурдуу-
лары киллэрингэ «Сельхоз-
химия» холбоһук быйы-
аһаах эвенолары төри-
йэн үлэлэттэ.

Кара Марк аатынан
совхоз Урэх Күөрэтээр
фермата уонунан сылаарга
мускут 3330 тонна жү-
күнүтэ Халтан баһыналар,
гар, Мугудай отделение-
тин баһыналаргар, 1337
тонна, Төлөй Дирингэ
2400 тонна тийилиннэ.
Онон барыта хаһаайысты-
бага 7 тыһ. тонна көрүн-
уобурдуу киллэрилиннэ.

Субуруускай аатынан
совхоз Хатылтын баһы-
наларгар 1200 тонна ор-
ганической уобурдуу туһа-
нылына.

Бу үлэлэри холбоһук
омыттаах шофердара Лука
Максимов, Степан Андре-
скай эвенолара төлөр-
дулар. Шофердартан ораун
төһаарылаахтык Афина-
сий Марков, Терентий
Карсанаев үлэлэттилэр.
Эвеноларга трактористар
Юрий Федоров уонна Афа-
насий Сивцев көхтөөхтүк
көмөлөстүлэр.

Бу күнүргэ эвенолар
Голтоно баһыналаргар
үлэлэтиллэр.

Д. СИВЦЕВ.

БАСТЫН КӨРӨӨЧЧҮГЭ

ХАТЫЛЫ. Омыттаах сүө-
сүһүт Анна Скрибинна саас-
кыттан көрбүт-харайбыт
45 ыһаарылар кыстыгы
үчүгэй туруктаах көрүстү-
лэр.

Билигин ыһаарыларга
убадаас көмүһөрбө, күөх
үүт уонна иккилэни ит
быһаарылаахтык көрүл-
лэр.

П. КРЫЛОВА.

ҮЙЭ АҢАРА ПАРТИЯҒА УОННА НОРУОККА СУЛУУСПАЛААҤЫН

Угүс национальностоах
советскай литература сана
киһини иһтэн талаарымын
партия эрэллээх көмөлө-
һөөччүтүнэн буолар. Киһи,
Улуу Октябрынан төрөтүл-
лэн турар, бэйэтин баста-
ны хардыларыттан бири-
мэһини кытары тэһгэ
иһэргэ, норуот интэриэстэ-
ринэн олоһорго, коммуни-
зм тутуу героическай эпо-
хатын обраһын айарга
дыуһусута.

Үйэ аҥарын анараа өт-
түгэр бийиги дойдубут
тыһын мастардарын бири-
гэ холбоһубут Советскай
суруйааччылар бастаһы
сыһтэрэ Аҕа дойду куль-
туратын историктар аҕа-
бин аһтаах страницалар
киһибитэ. Биир көргөһүн
чүөһүнөн түмүллэ, сыла-
лар уонна соруктар улуу-
ларынан өрө жүүрдүлээн,
киһилэр билигин аһыгы
көмүһөрү баһаары кы-
һылар летоистарын со-
циалистическай Ийэ дойду
78 норуоттары тылаары-
нан аһаллар.

ССРС Суруйааччыларын
сөһүн 50 сыла туолууту-
гар Москвада балабан
ыйын 25 күнүгэр буолан
аһыт иһтэ төһүтэ юби-
лейнай пленума аһаһа.
Кремль Улахан дыбары-
һагар үгүс националь-
ностоах советскай литера-
тура мыһыат дьонноро,
бары айар союзтар пред-
ставителлэрэ муһунулар.
Манна кыраныһаһа таһыт-
тан сылаар малдыттар—
Европа, Америка, Азия
уонна Африка 33 дойду-
ларыттан кэлбит тыл маас-
тардара, кэккэ аһа дойду-
таабы уонна национальнай
литературнай төриэтээр
салайааччылар бааллар.

Юбилейнай пленум кыт-
тылаахтар таһаарыста-
ры К. У. Черненконы,
Г. А. Афанасьева, В. И. Во-
рошикову, М. С. Горбаче-
ва, В. В. Гришини, М. С.
Соломенцевы, Н. А. Тихо-
новы, Д. Ф. Устиновы,
П. Н. Демичевы, В. И.
Долгихы, Б. Н. Пономаре-
ва, В. М. Чебриковы.

(ССТА).

Кара Марк аатынан совхоз Бахсытаабы отделение-
тыгар Андрей Мохначевскай салайар болуотунуһукта-
рын биригээдэтэ сүөһүгэ ордук табыгастаах, дьон-сэр-
гэ олоһорутар көрө айылгалаах Бурааллы дьон сиргэ
саймык ферма саага комплексин тутан быйыл үлэ-
көһүлүбүтэ, Манна иһилин кварталалаах иһи олоһор
дыа, бэртээхэй оҕоһуулаах титиһк, муус угар булуус-
тар, күрүө-хаһаа тутулуһулар.

Тутааччылар билигин иһиллээх киһилэргэ Чыапара-
да 16 киһи биридэ кыһын суунар баһыныгыттан тутта
сылаһаллар. Дьыа истиннээх уурулан, өһүлэрэ түһ-
рилиннэлэр. Бу күнүргэ ис оҕоһуктарыгар киирдилэр.

Прораб Егор Петрович Баншев маньык кэһинир:
—Бу биригээдэ аһаарда тутуулан эрэ мунурааммат,
Киһи чыһыннэрэ быйыл 1000 кубометр өттүк мань
бөлөмнөһүлэр. Уолаттар бары, үлэ-эриһэн улаа-
һыт буолаллар, тутууччы уустук идэтин үчүгэйдик
баһылаатылар. Коммунист Василий Лыткин, Иван
Оконешников, Михаил Тимофеев, Владимир Мохна-
чевскай ордук дьобурдаахтар.

Чыапаларлар аһа саага кулууп тутуутун сааһаар
былааннаахтар. Дьон түһсэр, сыһыналар сирэ суох
буолан улахан кыһа эрдэһинилэр. Онон күүһү түмэн
ити объекка маһыстаахха сатанар.

Синмоһа: тутууччылар (хаһаастан уһа дьон) про-
раб Е. П. Баншев, болуотунуһуктар В. В. Лыткин,
И. С. Оконешников, биригээһин А. А. Мохначевскай,
Н. Н. Лыткин, М. М. Тимофеев уонна И. Г. Оконеш-
ников үлэлэрин быһыгар.

П. ОКОНЕШНИКОВ фотота.

Комментатор колонкалар

ПУЭРТО-РИКО НОРУОТУН КЫТАРЫ БИИР САНААЛАНЫ

Эйэ аан дойдутаары Со-
веттик быһаарытынан ба-
лабан ийи 23—30 күннэ-
рингэр Пуэрто-Рико норуо-
та национальнай тутулуга
суох буолуутун иһин охсу-
һуутун кытары аан дойду
үрдүнүн биер санааланым
изиллэтэ ытыллар. Бу
Карибскай муорада баар
биир мөлүйүөн кэригэ иэ-
һи-лэһини-лээх арыма оло-
роор государство ааспыт
үйү бүтүүтүгэр Америка
Холбохуктаах Штаттарын-
нан оккупацияламмыта.
1952 сыллаахха Вашингтон
«көнгүл өттүнэн холбоспунт
государство» дээн ывес-
калаан Порт-Рикода дини
иһэ колоннальнай статуһу
сөнгөбүтү. Билигин буол-
лааһына үрүг дьыра ары-
ма толору уонна бүтэһик-
тээхтик апыарылар итиэһи
киини «АХШ 51-с штат-
тар» кубулулар туһунан
бөчүмнээхтик толкуй-
дуулар.

Америка Холбохуктаах
Штаттара пуэрториканец-
тардан киһилэр националь-
най территорияларын ба-
лаача өттүн былдыабытта-
ра. Ядернай сэрин сөптөөх
бөдөг байыаннай базалары
киллэрэн туран, агардас
байыаннай объекттар Пуэр-
то-Рико сирин-уотун 14
бырыһанын сабардым-
дар. Ары Карибскай муора
уонна Кини Америка оро-
йуоннарыгар АХШ агрес-
сивнай, милитаристскай по-
литиканы кылаабынай
паладармыгар кубулу-
дуна. Кини американскай
сэринтискигэр сир шары
араас дойдутарыгар нацио-
нальнай-босхолонуу аах
хамсааһыннары саба бат-
тааһын ыһмаларын чочу-
йер, химическэй уонна бак-
териологическай курдук си-
дэйт сэрин сөптөрүн бо-
руобалыыр полигоннарын
быһаатынан туһаныллар.

Пуэрто-Рико кытыллара-
гар регион Вашингтонга
сөбүлэһэт правительстволар-
даах государстволары-
гар интервенциялары бэ-
лэмнир сатлаах амери-
канскай МКК-тэр манев-
дара мэдди ытыллаллар.
Пуэрто-Рикотаагы амери-
канскай базалар, чуолан.

Гренаданы утары бай-
дыматтын сөбүлэһинлээх
операцияны бэлэмнээһини-
гэ уонна олоххо кил-
лэһи-гэ туһанылабыттарын
санаан кэлэһи-гэр. Билигин
ити базалар Кубага, Ни-
карагуага кутталлаахтар.
Ону тэнэ Пуэрто-Рико
бу дойдуга 22 миллиард
доллар ылымча укла-
тах АХШ монополиялары-
гар баһархай барыны сом-
сор ойбоһго кубулу-
дуна. Барыһыны АХШ
монополиялары ары айыл-
батын бэйиин толору кон-
туруоллааһыннарынан, ки-
ин промисленноһыгар
уонна тыатын хаһаайысты-
батыгар американскай ка-
питал тойордоһуунан
хааччылар. Ол кэмгэ
пуэрториканецтар ирээтэ-
ринэ ачыттааһын, дьада-
һын, үлэтэ суох хаалыы
буолуулар.

Кини аймах Пуэрто-Ри-
кода АХШ колонизатор-
скай политикаһын сааты-
нан-суутунан хоруотуур.
Киини ХНТ чилиһинэри
байылар үтүс өттүлэрэ
эмис сэмэллэлэр. Биер
кй эрэ анараа өттүгэр ХНТ
Колонналары суох оро-
рууга комитет куолас өт-
түнэн пуэрториканскай, но-
руот бэйэтин бэйэтэ дыһа-
ларга суверенитетке, по-
литическай өттүнэн толо-
ру тутулуга суох буолууга
прахыспат бырааптары
өссө төгүл чигэтэр рево-
люцияны ылыммыта. 1972
сылтан сабалаан ХНТ
АХШ-тан Пуэрто-Рикода
колоннальнай хаһаайыс-
нааһын тохторон хас
да төгүл модьуйбута. Ол
эрэри АХШ аан дойду-
таагы сообщество сокуо-
най модьуйуутун захсыбат.

Дэ ол иһин бүгүн пуэ-
рториканскай норуоту кы-
тары биер санааланымы,
Пуэрто-Рикода толору ту-
тууга суох буолууну биз-
гэр иһи охсуһууга демок-
ратическай уонна антим-
империалистическай күөстөр
биер сомолорун бары
өттүнэн бөдүргөтүү хаһаан
кытаарар да уһулуучу
идадалаахтар.

Н. ЧИГИРЬ,
ССТА ырытааччыта.

БАРЫТЫГАР МААСТАРДАР

Сотурутаабыта Каре-
лиада Кини арыта
былыргы идэлэр быраа-
һынныкытара буолан
ааспыт. Бэйэлэрин
мастерстволарын уонна
сатабылларын көрдө-
рөөрү аһаҥас халлаан
аныгар турар музейга
күөллээх кыраай бары
уһуктарыттан норуот
дьоһурдаахтара мусту-
буттара.

Кинигэ ол күн хан-
нык идэлэр көрдөрүл-
дүбэтэхтэрэй! Турстар
Занежье биллилээх
бысапкаһыттарын, ку-
руһуулары уонна таһаан
орөөччүлэрин айымны-
ларын кытары биле-
биттэрэ. Көрөөччүлэр
Кини мастан дыкты-
лээх тутуулары дьэ-
дэппит маастардарын
сиппэрин—аныгы бо-
луотунуһуктар уран
үлэлэрин үрдүктүк
сыналаатылар. Бэйэ-
лэрин мастерстволарын
маска быһан огорооч-
чулар, бондардар, сал-
пыкы огорооччулар
эмис көрдөрдүлэр. Кө-

рөөччүлэр харахтарыгар
быраһылла түһэр сэдэх
туоостан оҥоһуктар ула-
хан иһтэрин тарты-
лар.

Бырааһыннык үөрүү-
лээх быһымты-майгы-
тын норуот ырыаларын
уонна үгүкүүлэрин, бы-
лыргы сыбаайба снэ-
рин-домун көрдөрөр
сиппэни толортообут
самодельнай фоль-
клорнай ансамбль си-
тэрэн-хоторон биердэ.

Снимоктарга: куруһу-
баны өрүү уонна хоро-
вой народнай ырыаны
толоруу искусствотын.
Пудожская оройуон
Каршево дэриэбинэтиг-
тэн кэлбит фольклор-
най бөлөх кыттылаах-
тара көрдөрдүлэр;

Занежье олохтообо
Ольга Никифоровна
Прохорова бырааһын-
нык эдэр кыттылаах-
тарын Наташа Вербов-
скаяны уонна Тая
Мовчану «калиткала-
лары»—миннигэс ба-
рэскилэри астырга үө-
рэтэр.

С. Майстерман. фотота ССТА фотохрониката.

БАЙТАҤЫН

Куһун эт тоҥор буола-
да, былыр-былыргыттан са-
ха малларыгар илэһини
өлөрүү сабалаанар.
Анаан уотуллубут идэ-
һин сахалар байтаһын
дизчилэр. Байтаһын өйдө-
бүлэ сахаларга хаһан, хан-
булэ үөскээбитэй уонна ити
на туох этимологиялаа-
һый?

Э. К. Пекарская быһа-
рытын кытта билсэһи-
э: байтаһын—сайын ус-
тата уотуллубут ынах эбэ-
тэр биз; хас да сым төрө-
төр биз; сүөһү сипр тэллээ,
сыйгы; сүөһү сипр тэллээ,
Э. К. Пекарская сахалыы
байтаһын термини киргиз-
тин байтал тылы кытта
дьуэрлээбит, ол эрэри,
дьуэрлээбит, ол эрэри,
бийтал туох не хоһоонноо-
ро быһаарыллыбатах(Э. К.
Пекарская, Словарь Якут-
ского языка. 1959.340 стр.).
Киргизтин тылдьыттарга
сурулларынан байтал—
Пардамыт эбэтэр
хас да сым сымнаатыла-
быт баһынаны сахалар
ардыгар байтаһыттылабыт
сиринэн аабыллар. Ол аа-
та, баһына быйаҥа, киһи
уоҕа байтылабыт, үр-
дэбит.

Мин санаабар, сахалыы
байтаһын этимологията
киргизтин байтал термини-
тэн буолбакка, буряттыы
байтаһа (и) терминтэн бы-
һаччы удьуордааһар сөп-
төөх. Буряттар хоролорун
диалектарынан байтаһа
(и), ол аата, хас да сым
устата кытараабыт ынах
эбэтэр биз. Бохоскай ди-
алекка илэһи-гэ аһаан уо-
туллубут сүөһү; аһаас бы-
лыргытынан, религиознай
түмүкүлэргэ сиэртиба бы-
һымтынан өлөрүлүбүт
сүөһү (Бурятско-русский
словарь. М. 1973. 80 стр.).

Соҕуруу Сибирь, Бурятия
норуоттара революция
ининэ тайлаган дин ула-
хан түмүкүлээх религиознай
бырааһынныктаах этилэр.
Хас даһаны аһа уустаре-
дыл сымлэс кэмнэгэр хайа-
лаах сиргэ мустаннар сир-
дойду иччилэригэр дин
ааттаан алтыстыл этэн дьу-
ран, сиэртиба онгороллоро.
Онко сүөһү өлөрөллөрө,
этин үллэстэй сииллэрэ, үү-
тэн көөнһөрүлүбүт ары-
гы иһэллэрэ.

Сахаларга «тайылган»
дин тыл ыраах сир уонна
түбүктээх сирый-айаһ өй-
дөбүлээх. Аһаһа, соҕу-
рууҥу өбүгэлэргэ тайл-
ган дин религиознай түм-
сүү хаһан эмэ баара эбитэ
буолуо. Буряттар тайл-
ган бырааһынныгы дин-
лэринтэн бэрт ыраах сир-
дэргэ түмээн ытыллара.
Ол курдук, булагат бисе
уустара Ангара өрүс Ир-
кут дин салаатын Тора
дин сиригэр Буха-нойон
хайатын тэллээх түмэ-
лэрэ. Эхирит бисе уустара
тайлганнарын миэстэтинэн
Куда өрүс, үөһэ байыгар
баар Байтаг хайа тэллээх
буолара. Буряттар бөдөг
фольклористара С. П. Бал-
даев, 1932 с. Байтаг хайа
тэллээх тайлаган сиэртиба-
тыгар аһаһыт сүөһүлэри
Сэйярга туруоруллубут
85 сэргэ (буряттыы—сэр-
гэ) баарын аһаһыт. Тай-
лаһаҥа сиэтиргэ аһаһыт
сүөһүнү буряттар байтаһа

(и) дин аиттыллары
(С. П. Балдаев, Избранные
Улан-Удэ, 1961. 174 стр.).

Байтаһа эбэтэр байтаһа
(и) уустук тыл: Байтаһа
(и). Бай—сахалыы да-
һын, тюрктуу-монголдуу
даһын, баай дин, өйдө-
бүлээх: баай киһи; баай
дойду; баай күөл, тыл а-
кис аһара—таһа (и). Бу
тыл «таһа» дин тюрктуу
терминтэн төрүттээх: та-
таһ, тау, даһ, так, туу-
барытыгар «хайа» дин
буолар. Оттон сахалыы
гар тыа, сис, ойуур өйдө-
бүлгэ кэспүт. Тюрктуу
«таһа» тоҕо сахалыыгар
тыа өйдөбүллээһэр Бада-
рын Сүлбэ сөптөөх иһэ
быһаарымын «Дойду су-
рахтаах, аһаас ааттаах»
дин киһигитигэр биердэ
(Якутская, 1982. 8—9 стр.).

Ита аата, буряттыы
байтаһа (и) өйдөбүл үө-
скээһинигэр Байтаг ха-
һаа төрүөт буолбут хайа
аатыттан сиэрлээн илэ-
лэнэр эмис сүөһүнү бурят-
тар байтаһан, байтаһа (и)
дигэр буолбуттар. Таярчы-
ны быһаарыстаахха, Байтаг—
тюрктуу уустук тыл: Бай-
таг, ол эбэтэр баай таһа
дин эбит.

Биллэн турар, тайлаган
курдук улахан религиознай
түмүкүлээх сүөһү бастык
уодьуулааһын, эмиһин тал-
аһаһыттан эрбэл. Ото-
тон сиэрлээн аһаан уоту-
лаах эмис сүөһү илэһи-
лэр буолаарына буряттар
байтаһын термини туттар
буолбуттар. Онон, баһа-
һын төрдө сахалыы да-
һын; киргизтин даһаан ты-
буолбатах, киһи бурятты
термин, буряттыы, буола-

Саха лексикатыгар бур-
яттардан байтаһын тер-
мин киһинтэ биер тур-
нан киһи историктаах бу-
луон сөп. Сахалар өбү-
лэрэ, чуолан, Оморой,
Баай дьонноро, Уейла-
наһан, ити эгэр истээтэ-
ринэн олохтоох эрдэһти-
нэ, буряттар эхирит бисе
уустарын кытта сир-
хыт буолуулар бэрт элбэх сир-
ларга хардарыта аһа-
һан олоруттара. Ол
туһунан үһүээн сүөһү
ученайдартан бастык
өссө 1692 сыллаахха Го-
ландия Амстердам кур-
тугар бэчээттэммит «Се-
верная и Восточная Си-
рия» киһигитигэр Н. К.
Витзен (1641—1717)
с.с.) суруйбута. Киһиги-
тэ өбүгэлэр Прибайкаль-
тан эхирит бисе уустарыттан
үтүрүйтэрэн хоту орто
Аһаан эгэрдэригэр тийэ
хөргө күһэллэбиттэрэ При-
байкальетаагы эхирит бисе
уустарын кытта өбүгэлэр
хардарыта хабырыһан
быһымтыгар-майгыт аһа
эрэ буолбакка, иһин тэ-
өттүнэн, хардарыта ите-
риальнай духовнай культу-
ра өттүнэн эмис байыны-
һытара. Ол биер холбо-
һунан саха лексикатыгар
өтөн киһибат үтүмэн аһа
бурятнамнан байтаһын
термин баара буолар.

Дэ ити курдук, таһа
үөскээһиннэрэ норуот а-
һыт историктаах иһаһыт
нэн буолаллар.

В. ЕРМОЛАЕВ.

ХАҤЫАМТАРГА, СУРУНААЛАРГА СУРУПУН ТЫА СИРИН ДЬОНУГАР АНАЛЛААХ

„Земля сибирская, дальневосточная“ сурунаал

1956 сылтан ый айы «Земля си-
бирская, дальневосточная» дин
научнай-производственной сурунаал
тахсар. Бастаан киһи «Сельское хо-
зяйство Сибири», онтон 1963 сылтан
«Сельскохозяйственное производство
Сибири и Дальнего Востока» аа-
тарынан таһа сыйдыбыта. Били-
гин аатынан сурунаал 1968 сыл тох-
сунууттан ааттанар.

Манна ученайдар, производство
бастык үлэһиттэрэ, саһаны кыл-
лэһи-гэр, социалистическай куо-
лаһын кыайылаахтара, механиз-
тордар, совхоз директордара, спе-
циалистара, партиянай уонна совет-
скай үлэһиттэр, журналисттар тыа
хаһаайыстыбатын араас бөлүгү-
лэригэр суруйан кытыллар.

Сибирь уонна Дальний Восток
бастык хаһаайыстыбаларын Ас-
үөл программатын толорууга, наука си-
тинилэрин олоххо киллэрингэ
опыттар, уо.д.а. тыа хаһаайыстыба-
тын бөлүгү-лэригэр сурунаалга мэл-
дэн сирдатыллылар.

Сурунаал—тыа хаһаайыстыбатын
бары бөлүгү-лэригэр билиһин
активнай пропагандистара. Киһи
страничаларыгар Саха сирин автор-
дара үгүстүк бэчээттэнэлэр.

Якутскайдаагы тыа хаһаайыстыба-
тын научнай-инженер институтун
үлэһиттэрэ—сурунаал активнай ав-
тордара уонна сурутааччылар. Хо-
лобур, 1983 сыллаахха манна нау-
най үлэһиттэр С. Б. Помкин, А. Ф.
Абрамов, Б. Н. Бардин, В. Н.
Книгин, о.д.а. үлэлэр бэчээттэ-
миттэрэ, «Кылаабыһа—тиһэх тү-
мүктэр»—маннык ааттанар 1984 сыл
5-с нүөмэргэ бэчээттэммит В. П.
Потанов ыстатыйата. Автор Покров-
скай ОПХ-га хоруотуу үүннэри-
гэ коллективнай бэдэрэти киллэри
опытын туһунан суруйар. Эмиэ бу
нүөмэргэ П. И. Николаев «Сылгы
хаһан аһыыр сирдэрин буорту бо-
луулар» ыстатыйата бэчээттэммитэ,
онно автор Бүдүү бөлөһүн оройуон-

нарын уонна Покровскайдаагы
ОПХ мөччирэнгэрин микробиоло-
гын үөрэтин түмүктэрин туһунан
суруйар. Эмиэ бэрт сотурутаабыта
журналист А. Корнилов «Томпо»
совхоз директора, Саха АССР но-
руотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх
үлэһит В. М. Кладкин туһунан
очерк суруйан бэчээттэппитэ.

Аһааччылар бэлэтиниллэринэн,
сурунаалтан сирн ороорууга, аһы-
лыгы бэлэмнээһингэ, механизация-
лаһынга, мелиорацияга, тууга
таба итингитигэр, айылга харыста-
былыгар, о.д.а. салааларга киһи
биллээххэ сөп.

Күндү специалистар, ученайдар,
хаһаайыстыба салаааччылар уон-
на тыа сирин олохтоохторо, бу
сурунаалга сурутуҥ!

В. СЛЕПЦОВА,
ГХССНЧИ научнай библио-
текатын сөбүдэссэһэ.

БИНИГИ ААДЫРЫСПЫТ: почтовой индекс 678700. Чурапчы с.
Карл Маркс уул. 12. ТЕЛЕФОННАРЫТ: редактор—21-332, отделар—
21-265, уопсай 21-505.

Индекс 54907. Газета выходит по вторникам, четвергам и субботам на якутском языке. Объем 1 п.л.

Редактор А. Е. ЧИЧИГИНАРОВ.
Оройуоннаагы баһыһанан Оксешников Егор Иг-
нович аатыгар бэриллибит 069433 №-дээх билиһин-
лиис сүппүтүнэн дьыта суоһунан аадыллар.

«Сага олох» («Нравая жизнь») — орган Чурапчинского
райкома КПСС и районного Совета народных депутатов
Якутской АССР.